

ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻՒ « ՀԱՅԿ ԴԻԻՑԱԶՆ »Ը

(Շար. Բազմ. 1947, թիւ 3-4, էջ 49)

ԱՂԵՐՍԸ ՈՒՐԻՇ ԴԻԻՑԱԶՆԵՐԳՈՒԹԻՒՆՆԵ-
ՐՈՒ ՀԵՏ.

Հայկ Դիւցազնի մասին տարածուած ընդհանուր կարծիք է թէ ան ուրիշ զիւցազ-
ներգութիւններու գեղեցկագոյն էջերէն
համադրուած գրական կոթող մ'է, ուր կը
պակսի հեղինակի անձնականութիւնը: Այս
կանխակալ կարծիքը բռնած է մտքերը և
ըննդատութիւնը, մանաւանդ վերջին ժա-
մանակներուս, արտայայտուած է այս ուղ-
ղութեամբ: Այս կարծիքին քիչ մը տարբեր
եղանակով նորագոյն արտայայտիչը պաշ-
տօնական ձեւերու տակ՝ եղաւ Յակոբ
Օշական իր « Համապատկեր Արեւմտա-
հայ գրականութեան » գործին մէջ, որուն
տակաւին Ա. հատորը լոյս տեսած է:

Յ. Օշականի բուն տեսակէտը սակայն
Բագրատունիի կրած ազդեցութիւններու
շուրջ չէ որ կը դառնայ, այլ աւելի անոր
գործին տուտ, կեղծ և բռնագրոս նկարագրի
մասին: Օշականի կարծիքը շատ ընդհանուր
կերպով կատարուած դատաստան մ'է,
առանց քերթուածին ներքին առաւելու-
թիւններուն կամ թերութիւններուն իջնե-
լու, ընդհանուր զգացողութեան մը ար-
տայայտութիւնն է, որմէ չեն ազատիր
նաեւ բոլոր միւս զիւցազներգութիւնները,
որոնց հանդէպ յատուկ հակակրօթիւն
մ'ունի, բացի Իլիականէն: Իր այս կար-
ծիքի մասին պիտի անդրադառնանք մեր
ուսումնասիրութեան աւարտին, բայց նախ
տեսնենք աղբիւրը որ կայ Հայկ Դիւցազնի
ուրիշ զիւցազներգական քերթուածներու
հետ:

Բագրատունիի դասական միտք է, սնած
այդ արուեստին բոլոր պահանջներով և
նրբութիւններով, և երբ օր մը գաղափարը

կը յղանայ հայ գրականութեան տալու
ազգային զիւցազներգութիւն մը՝ անտա-
րակոյս իր մտքին պրիմալէն պիտի ար-
տացոլային տպաւորութեան լոյսեր ուրիշ
նման գործերէ: Այս պարագան միայն իրը
չէ սակայն, հասարակ երեւոյթ մ'է բոլոր
գրողներու քով: Գրականութեան պատ-
մութեան մէջ անթիւ են օրինակները (ո-
րոնց մասին աւելի ուշ) գրական փոխան-
ցումներու հեղինակէ հեղինակ՝ ազդեցու-
թիւններու ձեւին տակ: Դատապարտելի է
անշուշտ նիւթական նմանութիւնը, ստրուկ
հետեւողութիւնը ոչ միայն գաղափարին,
այլ նաեւ արտայայտութեան եղանակին:

Բագրատունիի կ'ազդուի գեղեցկութիւն-
ներէն, ինչպէս որ և է մեծատաղանդ գրող,
առանց զայն օրինակելու: Այս՝ ըստ Ա.
Ծենիէի կը կոչուի ստեղծագործող նմանու-
րիւն (imitation inventrice) որ տա-
ղանդի յայտանիշ է հեղինակի քով:

Հայկ Դիւցազնը ունի աղբիւր Իլիականի,
Դրախտ Կորուսեալի, Ենեակաւի և Երու-
սաղէմ ազատեալի հետ, ինչպէս վերջին
երկուքը մանաւանդ իրարու հետ:

Հայկի և Վստամի միջեւ եղած գծու-
թիւնը կը յիշեցնէ Աքիլլէսի և Ագամեմնոնի
վէճն ու թշնամութիւնը, բայց լոկ կը յի-
շեցնէ, տարբեր են պարագաները, տարբեր
են պատճառները և տարբեր է նաեւ նկա-
րագրութեանց մանրամասնութիւնը որ կը
յաջորդէ այդ գծութեան: Բագրատունի
նպատակ ունի դուրս ցայտեցնելու Հայկի
անձին մեծութիւնը, հերոսի պատիւը և
քաջութիւնը՝ ստեղծելով ժխտական տի-
պար մը հակընդդէմ անոր:

Իլիականի ազդեցութեան վերագրելու
է Հայկի գինուիլը յետ բժշկուելու հրեշ-
տակէն, երկնքի զինարանէն կը բերուին

իրեն նոր գէնքեր, ոսկեծոյլ վահան մը,
(Դր. Ժէ.) ինչպէս Աքիլլէսի իր մօր Թե-
տիսի ձեռքով կը բերուին գէնքեր և զար-
մանագործ վահանը՝ շինուած Հեփեստոս
աստուածէն (Իլիական, ԺԸ): Հոմերոս կու-
տայ նաեւ երկար նկարագրութիւնը Հե-
փեստոսեան վահանին, մինչ այդ տեղ
ոչինչ ունի Բագրատունին: Միեւնոյն
պատկերը ունինք Ենեակաւին մէջ եւս,
ուր Իլիականէն անցած նմանութիւնը շատ
աւելի յայտնի է. Աստղիկ Ենեասի մայրը
կը հոգայ գէնքերը իր որդւոյն և հրաշա-
գործ վահանը, որուն վրայ քանդակուած
են հոռմէական պատմութեան զլխաւոր
դրուագները, որոնց մանրամասն նկարա-
գրութիւնը կ'ընէ Վիրգիլիոս նմանութեամբ
Հոմերոսի:

Իլիականէ ներշնչուած կէտեր կրնան
համարուիլ զարծեալ երկու Աստղիկներու
համանմանութիւնը իրենց բարեբարի դե-
րին մէջ. Բագրատունիի Աստղիկը (աղջիկ
Նոյի և Նոյիմզարի, զբախտի յաւերժա-
հարս) որ Հայկանոյշը կ'ազատէ մարդա-
հոհի ժամանակ, ինչպէս Իլիականի մէջ
Աստղիկ աստուածուհին Պարիսը կը փրկէ
մենամարտի պահուն Մենեալուսի ձեռքէն:
Աստուծոյ էջքը քերթեցնելու հրեղէն կառ-
քով ի տես զիւցազներու բախումին (ԺԹ),
ինչպէս Իլիականի մէջ Արամազդի արշա-
ւանքը իր ոսկեայ կառքով զիտելու ռազ-
միկներու կռիւը. Հայկի հսկայ քար մը
(զոր հագիւ քսան հոգի կրնային վերցնել)
նետելը թշնամիին վրայ նման Տիդեան
շիւցազին. վերջին վճռական պատերազմին
նախընթաց գիշերը Հայկի անհամբեր սպա-
սումը անքուն և առանց կազդուրուելու
կերակուրով՝ մինչ հրաման տուած էր բո-
վանդակ բանակին հանգչիլ ու քօրանալ
(Դր. Ի), ինչպէս Աքիլլէս որ կը հսկէր
Վայրացած, առանց ուտելու և խմելու
սպասելով արշալոյսին՝ իր սիրելի Պատրու-
լէսի մահուան վրէժը լուծելու համար
Հեկտորէն (Երգ ԺԹ):

Իլիականի մէջ լայն բաժին տրուած է

աստուածներու ոլիմպական պայքարին ի
նպաստ կամ հակառակ կռուող զօրքերուն,
համաձայն իւրաքանչիւր աստուածի նա-
խասիրութիւններուն դէպի մէկ կամ միւս
կողմը: Արամազդ միայն կը պահպանէ
հաւասարակշիւ արդարութիւնը արգիլելով
անոնց միջամտումը, սակայն ընդունայն
տեղ. յոյներու կողմն են Հերա, Պոսիդոն,
Հերմէս, Հեփեստոս. տրովացիներուն կողմն
են Արէս, Ապոլոն, Արտեմիս, Լետո և
Աստղիկ: Հայկ Դիւցազնի մէջ բնականա-
բար, ուր ճշմարիտ Աստուծոյ պաշտա-
մունքը կայ, աստուածներու միջամտու-
թիւնը չէր կրնար մաս կազմել. ասոր
փոխան կայ զժողովրդի ընդդիմութիւնը, ո-
րուն դէմ Երկինքն ալ կը հանէ իր՝ անեղ
ուժերը, և այս կը կազմէ հրաշալիքի էական
մասը՝ որ անհրաժեշտ պայման մ'է, ինչ-
պէս ըսինք նախընթաց քարտ, զիւցազներ-
գական քերթուածներու մէջ:

Իլիականի մէջ զիտելի է նաեւ միշտ-
դէպիւրս պակասութիւնը. հոն քերթողը
գրողած է պատմելու միայն բախումները
բանակներուն. կան գեղեցիկ նկարագրու-
թիւններ, օր. պատահումն Անդրոմաքէի
Հեկտորի հետ, մենամարտութեան պատ-
կերներ, Պրիամոսի երթը ինդրելու Աքիլ-
լէսէն իր որդւոյն մարմինը, որոնք սակայն
միջադէպեր չեն ըսուիր: Ընդհակառակն
կան միջադէպեր Ենեակաւի, Երուսաղէմ
ազատեալի և Հայկ Դիւցազնի մէջ, որոնց-
մով ամբողջ քերթուածը գանազանութիւն
կը ստանայ:

Բագրատունի ունի արդեօք նմանու-
թեան կէտեր Վիրգիլիոսի գործին հետ:

Կարելի է խորհիլ որ Հայոց հրեշտակին
ապագան ցոյց տալը Հայկին (ԺԶ) ազդե-
ցութիւն ըլլայ Ենեակաւին Զ. երգէն, ուր
Անքիսէս իր Ենեաս որդւոյն, որ իջած էր
տարտարոս, կը ցուցնէ Հոմի ապագան
իրեն յաջորդելիք բոլոր սերունդովը մին-
չիւ Օգոստոս կայսրը: Նմանապէս Ենեասի
վիրաւորութիւնն և իր Աստղիկ մօրմէն
բժշկուելու տեսարանը (ԺԶ) ներշնչած

ալ Հերա անգուլթ և քինախնդիր տրուա-
կան ժողովուրդին դէմ՝ կը ջանայ ուրիշ
աստուածներու հետ միացած՝ ծովու և
ցամաքի վրայ փճացնել Ենէասն ու իր
խումբը։ Աստղիկ կը պաշտպանէ իր զա-
ւակը և տրուական արիւնը՝ ամէն ջանք
թափելով ապահովցնելու անոր ապագան։
Արամազդ, ինչպէս Իլիականի մէջ, հոս
ալ կը հրամայէ չօգնել ոչ մէկ կողմին (ժ)
և կը ներկայանայ իբրեւ արդարութեան
կշիռը։ Ենէասի և Տրոնոսի ճակատագիր-
ները կը կշռէ երկու հաւասար նժարներու
վրայ ու կը ծանրանայ Ենէասին (ժԲ),
ճիշտ այնպէս ինչպէս Իլիականի մէջ Աքիլի
և Հեկտորի բախտը կը կշռուէր (ԽԲ)։ Նմա-
նութեան այս կէտերը կ'արդարացուն
թերեւս անով՝ որ ատոնց հեթանոս դի-
ցարանութեան վարդապետութեան մաս կը
կազմէին և Վիրգիլիոս չէր կրնար այլա-
պէս արտայայտուիլ։

Նկատենք սակայն Ենէասի վահանը (Ը)։
Հոս նմանութիւնը կատարեալ է։ Աստղիկ
կը բերէ իր որդւոյն նոր զէնքեր, շինուած
Հեփեստոս աստուածէն, սուր, սաղաւարտ
և հրաշարուեստ վահանը մանաւանդ, ու
րուն վրայ քանդակուած էին հռոմէական
ժողովուրդի ծնունդը, պատմութիւնը, պա-
տերազմները, զօրավարները մինչեւ մեծն
Օգոստոս կայսրը։ — Արքիլէսին կը բերուն
իր թեախ մօրմէն նմանապէս զէնքեր ու
«զարմանագործ» վահանը՝ շինուած նոյն-
պէս Հեփեստոս աստուածէն, որ այս ան-
գամ քանդակած է բնութիւնը, երկին ու
երկիր, ծով ու քաղաքներ, արտեր (ժԸ)։
Յայտնի ազդեցութիւն է նաեւ Վիրգե-
լիոսի մէջ Լայոկոնի դէպքին նկարագրու-
թիւնը (Բ) Իլիականի Վիշապ օձին նկա-
րագրութենէն (Բ)։

Թորքուաթոյ Թասսոյի Երուսաղէմ ու-

ղտեալը որ իտալական գրականութեան
գլուխ գործոցներէն մէկն է, ունի ազդե-
ցութեան շատ կէտեր։ Անժխտելի է նախ
ընդհանուր գծով նմանութիւնը Ենէականի
հետ. Կոփրետոս ու Ենէաս իրարու յոյժ
կը նմանին, երկուքին ալ նպատակը կը
ձգտի յար և նման զիծերով դէպի իրենց
վախճանը. «infatti (կ'ըսէ Աթթիլիոյ
Նուլլի իր գեղեցկագիտական մեկնաբա-
նութեան մէջ Երուսաղէմ Ազատեալ-ի)
Goffredo sta ad Enea come la presa
di Gerusalemme alla fondazione di
Roma (1)»։ — Եւ ինչպէս լատին քեր-
թողը իր դիցազին արդիւնքը դուրս ցալ-
տեցնելու համար յարուցած է բնական ու
գերբնական դժուարութիւններ, այսպէս
Թասսոյ կ'անցնէ իր դիցազը դժուարու-
թիւններու, արգելքներու ահապին շրջանէ
մը և բնականէ աւելի մանաւանդ բարոյա-
կան ծանր վտանգներէ, զոր Դոթիքը յա-
րուցած է իրեն դէմ, ինչպէս Արմիդայի
հրապոյրներով՝ որով կը հեռանան իր
բանակին լաւագոյն ուժերը, Տանկրէդի
և Կլորինտայի սիրահարումով և ուրիշ
աղէտներով, մինչեւ որ Աստուած զթալով
կը վերցնէ արգելքները ու Կոփրետոսի
բանակը կը յաջողի յաղթական մտնել
Երուսաղէմ։ — Ենէականի մէջ ճիշտ այդ-
պէս Ենէաս կը տառապի ծովու ու ցամաքի
վրայ, կը կրէ աստուածներէն ու ժողո-
վուրդներէն, մինչեւ որ կը հաստատէ հուսկ
Հոռմի հիմերը։

Թասսոյի գործին մէջ՝ ըստ մէկ քանի
քննադատներու՝ կը նշմարուին դեռ հին
լատին դասականներէն Ուլիդիոսէ, Լուկա-
նոսէ, իտալ միջին դարու քերթողներէն՝
Տանթէէ և Փեդրարբայէ, նոյնիսկ իրեն
ժամանակակից բանաստեղծներէ առնուած
հատուածներ ու գաղափարներ, որոնցով
այդ գործը «կը թուի ըլլալ տեսակ մը
մոզայիք, հին գրական պատկառելի ժառան-
գութեան յուշարձաններու կտորներով կա-
ռուցուած, ճիշտ ինչպէս Վիրաճնունդի
շրջանին հռոմէական պալատներ կը կա-

ռուցանէին Բոլոսսէոյի մարմարներով և
Յաւիտենական քաղաքին հնութեան բե-
կորներով» (Նուլլի)։

Թողնուի այս հարցը, որ կը հեռացնէ մեզ
մեր նիւթէն, կ'ուզենք յիշատակել հոս
դրականորէն նմանութեան այն կէտերը՝ որ
յայտնապէս կը զգացունեն ընդմէջ Ենէա-
կանի և Երուսաղէմ Ազատեալի։ Թասսոյ
բառացի կը յիշատակէ (Բ. երգ տուն 72).
Վիրգիլիոսի այնքան նշանաւոր դարձած
տողերը իրը ընելով՝ առանց ակնարկելու
լատին քերթողին։

«La fede greca a chi non è palese,
Tu da un sol tradimento ogni altro impara»։

«Հէլէն խոստումն, ըսէ, որուն չէ ծանօթ.
Մէկ ոճիրէն դուռ միւս բողոքն հասկըցիր»։

Յետոյ Արմիդայի միջադէպը (երգ Գ),
աւելի ճիշտ անոր մուտքը քրիստոնէից
բանակին մէջ կեղծ, արգահատելի ու զին-
ուորական օգնութեան կարօտ վիճակի մը
նկարագրութեամբ, ի գուլթ շարժելու հա-
մար լսողները, նոյն է Վիրգիլիոսի Սինո-
նին խաբեպատիր արտայայտութիւննե-
րուն հետ՝ համոզելու համար տրովացիները
իրենց պարիսպներէն ներս առնելու դա-
րանակալ ձին։ Երկու պատկերներն ալ
իրենց յղացումին մէջ նոյն են։

Դարձեալ Վիրգիլիոսի ազդեցութիւնն է,
ինչպէս ըսինք, Կոփրետոս սպարապետին
վիրաւորուելու և հրեշտակին միջոցով
հրաշքով բուժուելու տեսարանը, ուր ման-
րամասնութիւններն ալ, խօսակցութիւնը,
բժշկութեան եղանակը՝ արագ նոյն օրուան
մէջ, և վերադարձը կռուի դաշտը՝ բոլո-
րովին նման են։

Յայտնի նմանութիւն է Հոմերոսին Թաս-
սոյի Գ երգը, ուր Երմինիա (դուստր Ան-
տիոքի արքային) ապաստանած Ալատինի
արքունիքը՝ մասնակցելու համար պատե-
րազմին ի վրէժխնդրութիւն իր կորսնցու-
ցած հայրենի թագաւորութեան և հողին,
ցոյց կու տայ բարձր աշտարակէ մը քրիս-
տոնեայ բանակին քաջերը՝ Տանկրէդը,

Հոլինալքը, Դուլոնը, Կերնանդը, ճիշտ
ինչպէս Իլիականի Գ. երգին մէջ Հեքենէ
առանձնացած բարձր աշտարակի մը ծայրը
կը ներկայացնէ Պրիամոսին յոյն բանակին
դիցազները Ատրիդէսը, Ողիսեւսը, Էասը
և այլն։

Համառօտիւ յիշատակուած գրական փո-
խանցումի այս օրինակները դիցազներ-
գութիւններէն՝ ցոյց կու տան թէ ինչպէս
հեղինակէ հեղինակ կը փոխադրուին
մտքեր, գաղափարներ, և երբեմն նաեւ
արտայայտութեան ձեւեր։ Չկայ, կարելի
է ըսել, հեղինակ մը որ ազատ եղած ըլլայ
ազդեցութիւններէ. մեզի անձանթ են
Հոմերի նախկին շրջանէն ժողովրդական
երգեր, որոնցմէ շատ հաւանաբար կախում
ունենալու է յոյն դիցազներգակին ալ
գործը։ Բայց յաջորդ, մեզի աւելի մեր-
ձուոր շրջաններու քերթողներու գործե-
րուն վրայ ընդհանրապէս ապացուցուած
է այս երեւոյթը և որոնց մանրամասնու-
թեանց մէջ իջնելու մտադրութիւն չունինք
հոս։ Տանք պարզապէս մէկ քանի օրի-
նակներ։

Քոռնէյլի գլուխ գործոց Սիտը նմանու-
թիւն մ'է սպանիական թատրոնին և մա-
նաւանդ Կ. Տէ Գասթրոյի համանուն գոր-
ծին. Ռասինի Անդրուաքէն իր նիւթով
կապուած է Հոմերի Իլիականին և մաս-
նաւորապէս Եւրիպիդէսի նոյնանուն ող-
բերգութեան, «Les plaideurs»-ը նմա-
նութիւն է Արիստոփանի Պիժակներուն,
Իփիգենի յԱլփա-ը և Փերրան դարձեալ
նմանութիւններ են Եւրիպիդէսի գործերուն։
Մոլիէրի Ագալը, որ այնքան հոշակ ունի,
Պղաւտոսի «Aulularia»-էն մեծապէս
ազդուած է. Հարփակոն (Մոլիէրի) և
Եւկլիոն ծերը (Պղաւտոսի) իրարու շատ
կը նմանին իրենց նկարագրի գիծերուն
մէջ. այդ երկու խաղերը համանման կ'ըն-
թանան նոյնիսկ իրենց մանրամասնու-
թեանց, և ազահութեան ծիծաղելի կող-
մերը պատկերացնելու եղանակին մէջ։
Մոլիէր իր այդ գործին համար ազդուած

1. «Ստուգել Կոփրետոս այնպէս կը համեմատի Ենէասի,
ինչպէս Երուսաղէմի ասումը Հոռմի հիմնարկութեան
հետ»։

է նաեւ Լարիվէի «La Veuve»-ն, և «Les esprits»-ն, ինչպէս նաեւ Պուա-րոպերի «La belle plaideuse»-ն: Վալ-թեր Սքոթի ազգեցութիւնը նկատմամբ պատմական վէպին՝ մեծ եղած է Գերմա-նիոյ, Իտալիոյ, Ռուսաստանի և Ֆրանսայի մէջ. Վիլհելմ Հոուֆ, Մաննոնի, Պուշկին, Սթանտալ, Մերիմէ, Պալզաք, Հիւկոյ, Վիկտոր Ժիւլմա (հայրը) անգլիացի վիպա-սանին մօտէն հետեւած են: Հիւկոյի թա-տերական գործերը ազգեցութեան տակ են Քալտերոնի, Շէյքսպիրի և Շիլլերի. վեր-ջինիս Աւագակները «Հերնանի»-ին, Տօն Քարրուսը «Ռիւի Պլաս»-ին հայթայթած են իրենց նիւթին ներշնչումը և գրեթէ միեւնոյն եղանակաւորումը կը գտնենք այդ երկուքին մէջ նկատմամբ տեսարաններու և տիպարներու: Նոյն Հիւկոն Շիլլերէն կ'առնէ դարձեալ իր բանաստեղծի գաղա-փարականը իբրեւ «մարգարէ և մող» ժամանակներու և մարդկութեան: Լամար-թին և Վիկտոր Ժիւլմայի ազգեցութեան տակ են Շիլլերի. Վիկտոր իր Սէն-Մարս վէպին մէջ կը զգացնէ անոր Յիսէպի դա-ւադրութիւն տրամը (տես գլ. Ի): Ու այսպէս դեռ երկար է շարքը գրական փոխան-ցումներու նոյնիսկ մեծագոյն հեղինակ-ներու քով:

Այս ամէնը անոր համար՝ որ երբ խիստ քննադատի ակնոցներով կը մերձենանք մեր Բագրատունիին՝ զգոյշ ըլլանք չափա-զանցելու օտար ազգեցութեան բաժինը, ժխտելով անոր անձնական դիմագիծը:

Վերեւ յիշատակուած բոլոր գրական գործերը ազգուած ըլլալով հանդերձ, գնա-հատանքի արժանի արտադրութիւններ են, որովհետեւ անոնց հեղինակները գիտցած են իրենց անձնականէն դնել նոր գոյն մը, որովհետեւ գիտցած են յեղաշրջել փոխ առնուած նիւթը ու պատկերը իրենց ե-րեւակայութեան ուժով: Բագրատունին նոյնքան անձնական է որքան ատոնք բո-լորը և նոյնիսկ կը յանդգնիմ ըսելու՝ թէ նա այնքան մօտ չէ իր ազգիւրներուն,

որքան վերեւ յիշուած կարգ մը գործերը, ինչպէս Սիտը և Ագասը: Բագրատունիի թերութիւնները փնտռելու է ոչ թէ այս կէտին մէջ, որքան ուրիշ տեղ, որոնց մասին աւելի ուշ պիտի անդրառնանք:

Վերջացնելէ առաջ այս բաժինը և նախ քան անցնիլ Հայկ Գիւլագերի ներքին յօ-րինուածքին և արժէքին, կ'արժէ որ յի-շենք Անտէ Դենիէի մեր խնդրին շատ յարմար մէկ տեսութիւնը:

«Celui qui n'ayant point de but, de plan, de série d'idées qui le conduise, l'impulsion secrète qui le domine, n'écrit que pour tenir une plume, et va cherchant de côté et d'autre quelques perles incohérentes et parasites, quelques riches lambeaux, pour les coudre à sa robe qui les ternit et n'en paraît que plus pauvre, celui-là est un *plagiaire* ou au plus un *compilateur*. Mais celui qui embrasse un projet étendu, le poursuit, avance dans son vaste plan, ne perd de vue aucune partie, et, recueillant dans ses souvenirs et dans ses lectures quelques beautés qui se trouvent devant lui, grossit son fleuve déjà grand, et mêle de l'or avec de l'or, celui-là ne mérite pas les mêmes noms. Car l'un ne fait que transposer des mots d'un papier sur un autre; il emprunte sans devenir riche; et les bonnes choses qu'il rencontre ne font que passer sur ses lèvres et le laissent maigre et décharné; tandis que l'autre les goûte, les savoure, les digère et leur suc devient sa propre substance.... Peut-on dire que les penseurs lettrés ont en plus grand nombre que les autres hommes des sens ouverts à toutes les impressions étrangères, qui réunies à ce que la nature leur avait donné, leur forment une habitude de penser, de sentir et de s'exprimer, qui est leur, quoique en partie de sources empruntées. (*Essai sur les causes de la perfection et de la décadence des arts*).

Անտէ Դենիէ յստակ կը խօսի. կը գանազանէ բանագործը ներշնչուող և կամ ազդուող մատենագիրէն: Բնութիւնը բա-ցած է իր գանձերը մտքերու առջեւ, ըն-

թերցումները կը ներշնչեն և կ'ազդեն, բայց ազդուելու համար տաղանդ ունե-նալու է: Տեսակ մը ստեղծագործութիւն է այդ ալ, «imitation inventrice», որ կապ ունենալով հանդերձ օտար ազ-բիւրէ եկած նախատիպար գաղափարի մը հետ, շունչ ու ոգի առնելով հանդերձ ու-րիշ մտքի մը կայծերէն՝ կը դառնայ և կ'ըլլայ սեփականութիւնը ներշնչուողին, քանի որ ան գիտցած է ոչ միայն ճա-շակել ստացուած գեղեցկութիւնը, այլ նաեւ

իր գոյացութեան փոխարկել գոյն: Այս է Ա. Դենիէի ըսածը:

Զգայուն արուեստագէտ մը միայն կրնայ այսպէս գործել, ու Բագրատունի զգայուն արուեստագէտ է՝ որ իր անձնականու-թիւնը ունի, հիմնուած իր բնածին խառ-նուածքին, իր երեւակայութեան և իր զգայնութեան վրայ՝ որու մասին յա-ջորդով:

Հ. Մ. ՃԱՆԱՇԵԱՆ

(Շարունակելի)

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՕՆՆԻԿ ԱԻԵՏԻՍԵԱՆԻ

«ՓՈՐՁ ՄԸ ՀԱՅ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ
ՏԱՌԵՐՈՒ ԲԱՐԵՓՈՒՌԵԱՆ
ԵՒ ԱՐԴԻԱԿԱՆԱՑՄԱՆ»

Պր. Օննիկ Աւետիսեան, համբաւաւոր նկարիչ, դժուարին գործի մը ձեռնարկած է՝ բարեփոխել ուղեւորով ամբողջ Հայ ազգին է՝ գործածած տպագրական տառերը: Այս առթիւ հրատարակած է 134 էջերով մե-ծադիր հատոր մը ի Գահիրէ, չքեղ տպա-գրութեամբ, որուն մէջ ամփոփած է իր յորինած և գծադրած այբուբենի նոր ձեւերը զանազան մեծութիւններով ու բաղադրու-թեան դրած մեր բոլորգիր տառերուն հետ: Եթէ ամէն կարեւոր գործ նպատակ մ'ունի, եւս աւելի ազգային ընդհանուր տարողութիւն ունեցող այս գործը չէր կրնար առանց լաւագոյն նպատակի մը մէջտեղ նետուիլ:

Ի՞նչ եղած է իր նպատակը. «Փորձ մը Հայ տպագրական տառերու բարեփոխու-թեան և արդիականացման» ինչպէս կ'ըսէ գրքին տիտղոսը. մէկ բառով՝ արդիակա-նացում Հայ տպագրական տառերու:

Արդիականացում բառը կարող է տեղի տալ զանազան իմաստներով կամ տեսա-

կէտներով առնուած բարեփոխութիւններու. խնդիր չէ թէ մենք ինչ կը հասկնանք ար-դիականացում ըսելով. յարգելով սակայն հեղինակին տեսակէտը՝ նայինք թէ ինք ինչ կը հասկնայ:

Նախ կ'ըսէ էջ 23. «Ամէն ոք համաձայն է այսօր թէ՛ մեր գիրն ու տպագրական տառերը պէտք է ենթարկուին հիմնական բարեփոխութեան, և թէ՛ ժամը հասած է խորհելու անոնց արդիականացման մասին»: Եւ էջ 24. «Յեղաշրջում կամ բարեփոխու-թիւն ինքնին կ'ենթադրեն ու կը պահանջեն փոփոխութիւն մը անպատճառ, որուն պար-տաւոր ենք ենթարկուելու»:

Եթէ իրաւ է որ հարկը կը զգացուի մեր այբուբենի տառերը հիմնովին յեղաշրջելու, անշուշտ աւելի արագ և սահուն, նուազ տարածուն ու միանգամայն աւելի գեղեցիկ ըլլալու պայմանաւ. ինչ որ ներկայ դարուս պահանջն է ամէն բանի մէջ: Կ'ենթադրենք թէ այս գաղափարն է որ կ'ուղէ շեշտել պատուարժան հեղինակը երբ կ'ըսէ էջ 22. «Նոր աշխարհաբարը, նոր դարաշրջանի մը սեմին առջեւ, պիտի չփնտռէ իր սեփական տարազը, իրեն յարմար գրչութիւնը: Մ. Մե-ծարեցի մը, Գ. Զօհրապի մը ըսելու կերպը պիտի չունենայ իր թելադրած մեղեդիին ու պատկերին հետ նոյնասեռ տպագրական գիր մը, գիր մը լուրջ՝ բայց աւելի պարզ և պայծառ, կայական ու հաւասարակշիռ»: